

KOZMIKUS BUKOLIKA WEÖRES SÁNDOR KÖLTÉSZETÉRŐL

1. GONDOLATI ERŐTÉR

Versenként, töredékeként olvasva mindenki találhat kedvére való részletet Weöres — mennyiségileg is impozáns méretű — életművében. Pontosan kielélt közéleti szatírára, irodalompolitikai vitaversre, háborúellenes tiltakozásra éppúgy hivatkozhatunk, mint a világtól elforduló, beletörődést sugalló költeményre, a gyermekrajzok és népdalok világát újjáteremtő miniatűr remekekre, vagy a prudériát önmagára uszító naiv szókimondásra, Erősz birodalmából hozott hol kecses, hol vas-kos híradásokra. Eddig esetleg még lehetett, de most az egybegyűjtött életmű ismeretében már nem lehet e szubjektívan kiválogatott részletek alapján jellemezni Weöres költészetét. Aki felszabdalná igénye szerint Weöres életművét, aki a sokarcúság legendáját továbbszövi és egy-egy részlet a többi rovására történő jövőbeni kiteljesedését várja — az tulajdonképp értetlenül áll szemben a költővel. A sokarcú Weöres épp olyan fikció, mint Silene *Octopusa*-a, a nem létező legendás nyolcfejű sárkány, és csakis értetlenségből fakadhat. Weöres ugyanis a legegycarúbb költőink közé tartozik. Költészete óriási variációsor egyetlen gondolati konstrukcióra, melyet *A tökéletesség felé* című elmélkedésében rendszerezett és fejtett ki. E szerint pedig a felfogható, az itt élhető anyagi világ csak része a teljes létezésnek, átmeneti állapot, amelyen az ember áthaladni kényszerül, míg a „külön-léte” befejeztével visszajut a „valódi lét”-be. De e két világ különbözősége nem szcenírozható, a hagyományos eszközökkel (ráció, klasszikus leírás) szét nem választható, mert a kettő egy, illetőleg a „külön-lét”-ben benne áramlik az egyetemes létezés, azaz a „valódi lét”, amelyet önmagunkba elmerülve így már életünkben is megtalálhatunk. A térbe és időbe zárt világ csak számunkra való megjelenési formája az időtlennek, a tértelennek, mely egyszerre egy pillanat, pont, de végtelen is. „A Földön mindaz, ami keletkezik és elmúlik, valóságnak neveztetik; csak éppen a képzelet tűnik olyannak, mintha teremtményeit a semmiből húzkozná elő. Az ál-semmi, ahonnét a képzelet merít: a valóság; s a sok külön-lévő ál-valóságban csak az a valódi, ami bennük semminek, képzeltnek rémlik: érzékelhetetlen, közös lényegük, a változó megnyilvánulások mögötti változatlan létezés.”

Weöres lírájának ezt az alapképletét megfordítani nem lehet. Nem lehet azt mondani, hogy mivel versben gondolkozik, csak mint versmodellt vizsgáljuk alkotásait, és tekintsünk el az azt szervező gondolati rendszertől. Ha meg akarjuk érteni ezt a költészetet, akkor éppen ebből a gondolati rendszerből kell kiindulnunk, mely irányítja képei mozgását.

A program:

*A változó világon
átnyúlva szakadatlan,
fürdöm oly végtelen harmóniában,
mit a művészi álom
nem rögzíthet szavakban,
belőle a versben néhány szilánk van.*

és a megvalósítás, a képvezetés:

*Ez a szüntelen élmény
eltávolít a földtől,
fejemet kéken túli égbe ásom,
többé már nem remélvén
táplálékot göröngytől,
zord idegen lett boldog vallomásom.*

Ha pedig a változó világból ily harmonikusan át lehet lépni a változatlan-örökbe, akkor feloldódik, elmosódik az emberlét hagyományos végpontja is, megoldódik a halál kérdése. A halál csak a személyiség megszűnését jelenti, ha feladjuk személyiségünket már életünkben, élve elérhetjük a halál állapotát, azaz bekapcsolódhatunk a spirituális, a végtelen létezésbe. Az egzisztencialista kérdésfeltevésre megszületik a buddhista-misztikus válasz, és ezzel a világ már nem tragikus ellentmondások gyűjteménye, de a boldog megoldások lehetősége:

*Nem gyarapodni többre,
nem élni, oda vágyom
honnán hűségesen kísér szerelmem,
izzón olvadni benne,
legyen szabadulásom
attól, mi én, s nem az ő tükre bennem.*

Ez az egyesülés emberi formában a szerelmi összefonódással fejezhető ki. Az ember szimbóluma a férfivágyakozás, mely a nőiségként ábrázolt végtelenben óhajt feloldódni.

*A titkos asszonyi tengerszem összenőtt
lágyan-hatalmasan az éggel és a földdel,
medencéje körül lápi szempilla zöldel,
pólyások ligete bújtat egy szeretőt . . .*

*... De a férfi-orum a nem ős kékbe forrva
megbűvölten tekint a hetyke szuka holdra,
ott fény-árny pörgettyűn a kívánság oson*

*vándor kétségben az öt ör-mécset kioltva
s átszúrva föld alatt fekete városon
szórt és karmot mereszt a két jég póluson.*

Ez adja az itt-lét és az életen-túli létezés dialektikáját, ezt fejezi ki „a kettébornlott Hermaphroditus” létezés, a különvált és egymás felé vágyakozó mikro- és makrokozmosz. Ez következik az elveszített aranykorból, a paradicsomi állapot fokozatos megszűntéből. Ezt a távolodást teszi meg az emberiség egésze, és teszi meg a születésével az egyes ember is. Az egyetlen célszerű mozgás a visszailleszkedés keresése, a helyes földi élet ennek a vágyódásnak a megtestesülése: kielégülésének fokozataiban teljeseedik be (az itt-létünk esetlegességét jelentő történelmi idővel szemben) az „eszme-idő”. Míg ezt az állapotot el nem éri az ember, addig haldoklik:

*Vagy azért kell-e élnem,
hogy haldokolva, kedvét
messziről sóvárogjam kiszakadtan,
örvényben ingva nézzem,
mily diadalmenetként
vonul, nem növe-fogyva, mozdulatlan!*

Ez a „haldoklás” a történelmi időben létezés, az individuális és a kollektív anyagi vágyakozás színtere. A kettő ellentétéből Weöres nem a tagadáshoz jut: kidolgoz egy prakticista menetrendet is, a képességekhez és a feladatokhoz mérten végzendő *ténykedés* szükségességét. Inganga királynő erre okítja királynak kiszemelt unokaöccsét (*Octopus*), de erre figyelmezteti Pasiphaé a meggyötört szüzet (*Minotauros*), és így vállalja a világpusztulás eladalását Bíbor Láng is (*Mahruh veszése*). Rendszerint fordított nemi aktus ez: meggyalázottság, kiszolgáltatottság, mint Inganga élete sora, Pasiphaé legendája, vagy *A föld meggyalázása*. Eredménye, a mindennapi létezés:

*rablásunk múltán semmi seb,
az örök nem lett kevesebb,
de hány külön kis lény tipeg
mint kettős árnyékunk libeg
feledve boldog ős-honát
kitépve az alaktalanból
vedelve a futó örömből...*

(Venus és Tanhuser)

A végtelen létezés alkalmi metamorfózisa ez anyaggá, történelemmé, egymást ölő egyéniségekké, a részletekké bomlás folyamata. Weöres tulajdonképpen a világnak ezt az arcát is vállalja, mint az egészről kiszakadtat, de a létezés folytonosságának részét:

*... semmi se lehet hiába.
Röpül az idő csúnya fejszéje,
álljuk az élet találatát,
hullánkból új virulás szökik.*

Ez az életvállalás az ő számára a költészet gyakorlása. Ezért fájlalta a költő pusztulását a világháború alatt, és ez inspirálója költészetének is:

*Fenség, a változókért
ha tehetek szemernyit,
segéld számár-hátam, terhet cipelni;
míg szorgos a rogyó térd,
örök fényed sem enyhít:
életed és életem valamennyi.*

Ugyanakkor passzív aktivitás ez, az evilági idő eltöltése, az átmeneti világ dolgainak rendbetétele úgy, hogy

*A változó világon
átnyúlva szakadatlan,...*

mint ahogy kezdtük a *Grádicok éneke* X. darabjának elemzésével, és így tovább, s megint előlről...

2. FESZÜLTSEGEK

Ez az a gondolati erőtér, melyben a Weöres-versek születnek. Ennek rendszerét nem vallhatjuk magunkénak, egyes elemei (e világ vállalásának mozzanatai) részben kapcsolódnak a mi világképünkkel is, de mint említettem, Weöres költészete felbont-hatatlan, legfeljebb alkalmilag különíthető el egy-egy részlet belőle. Mégis miért tarthatjuk líránk kiemelkedő értékének ebben a teljes alakjában is költészetét?

Miért tartjuk értéknek régebbi korok alkotásait, olyanokat, melyek a miénkétől különböző gondolati rendszerre épültek, szélsőséges példaként hadd említsem a Tao Te king-et vagy a Bibliát, vagy Dante *Commediá*-ját? Mi az az ellenkező strukturáló elem, mely ellenpontozza a korhoz, helyhez kötődő gondolatok tőlünk idegen világát?

Kezdjük a könnyebbel: formai megvalósulásuk tökéletességével, esztétikai értékükkel. Ha így tekintjük, és Weöres mintájára a történelmi időt is relatívnak fogjuk fel: gondolati rendszerét a miénktől időben is távolinak, különböző történelmi alakzatra adott válasznak felfogva, a formai megvalósulás csodáját ünnepelehetjük benne. Azt a született ötletességet, mellyel több évtizeden keresztül tudja újjáteremteni ugyanannak a tartalomnak a megjelenési formáit. Ha motívumrendszerének zártságát, szűkösségét Wagneréhez hasonlítjuk, variációi gazdagságát mozartinak kell tartanunk. Nem véletlen, hogy Weöresnél előbb született meg a vers, mint tartalma, előbb lett költő, mint mondanivalója lett volna, ő valóban a megtestesült forma. Nyomon követhető (és Bori Imre végig is járja ezt az utat *Eszmék és látomások* című könyvében), ahogy szinte versenként sűrűsödik a tartalom, jut el az alkalmi témák láncán addig, hogy már önmaga számára megírhatja a tartalmat (*A vers születése, A teljesség felé*), mely ezután verscspangása keretét, témáját képezi. És áttekinthető (Bata Imre át is tekinti a *Jelenkor* 1970. 7—8. számában) az a formasűrűsödési folyamat, ahogy a leírás, a premitikus és mitikus szemlélet során e témákat saját nyelvén fogalmazhatta meg. A legegyszerűbb dal vagy ritmusforgács éppúgy ez általános rendezőelv megjelenési formája, mint a legbonyolultabb egyéni mítoszkreáció vagy szimfónia. Azt is mondhatnánk végül is, hogy a gondolatháló csak azért kellett, hogy ezt az egyedülálló esztétikumot kifogja, kristályosodásának lehetőségét megadja.

De a tétel- és variációfeszültség után a téma és nyelvezet összetartozását és különbözősét is nyomon követhetjük. Kötetében majdminden műformát megtalálunk, de legkevesebb az élmény- vagy érzelbeszélő, személyes lírai műforma, azokat a formákat kedveli, amelyekben a világról (a weöresi értelmezésű világról) alkotott vízióját elmondhatja. Így leggyakoribb az elbeszélés, leírás, ballada. De mivel már előzőleg feloldotta az anyagi létezését az azon túli létezés végtelenében, így megszűntette a szavakat a fogalmakhoz kötő gravitációt is. Ezzel a világ kettős rendjét tudja kifejezni: egy hagyományos ember- és anyag-központút, és egy ember-telen és anyag-talan áramló zeneiségűt. És e kettősség a kifejezés új lehetőségeit szabadítja fel: az igék elveszítik földi irányultságukat, ezzel a kozmikus létezés szemléletének befogadására teszi alkalmassá a nyelvet.

A személyiség megszüntetése, az ember beleoldása a végtelen áramaiba *tartalmában* az emberlét egyedi és történelmi céljának tagadása, *formájában* ellenben az emberi és természeti összehangolása, azoknak a képeknek a kikeresése, melyekben az ember a világba kapcsolódhat. Tulajdonképpen ezt a folyamatot jellemzi sokat idézett levelében, amikor a csak-versben közölhető, a formától el nem választható tartalom megtalálásáról számol be: „a gondolatok nem az értelem rendje szerint, hanem az értelemre mintegy merőlegesen jelennek meg. A verssorok az értelmüket nem önmagukban hordják, hanem az általuk szuggerált asszociációkban; az összefüggés nem az értelemláncban, hanem a gondolatok egymásra-villanásában és a hangulati egységben rejlik”. Ez a csak megfogalmazásában a szürrealizmuséra emlékeztető program nem a véletlenszerűségekben megnyilvánuló összefüggéseknek szabad láncolatát szabadítja el nála, hanem épp ellenkezőleg, a világ jelenségeiből vett képek szoros, pontos összeillesztésével a világ legszigorúbb összefüggés-rendszerét dolgozza ki.

Az a dialektika pedig, mely az örök létező részekre bomlását, felhasználódását kíséri, vagy fordítva a praktikusan és ezért partikulárisan emberi feloldódását áhítja a végtelenben, ez képanyagában az anyagi és történelmi világ metamorfózisait rajzolja meg, fedez fel újabb és újabb eddig feltáratlan mozzanatokat benne.

Így tulajdonképpen a Weöres-költészet értékeit épp a két strukturáló elem (a gondolati váz és az esztétikai megvalósítás) közötti feszültségben, a kettő ellentétéből (spirituális cél materiális eszköz) következőnek találhatjuk.

3. A TÖRTÉNELMI IDŐBEN

Weöres költészetének lényege a változatlan keresése a változóban, illetőleg azon túl. Azt a történelmi pillanatot kell tehát megkeresnünk, amelyben a változás megnyíráse és intenzitása meghaladta a költő teherbíró képességét, és védekezésre készítette, annyira, hogy megszüntesse a maga számára az új kor hagyományos európai ember-eszményét, a változásokat kihasználó, sőt kikényszerítő cselekvőt, a fausti embertípust. A harmincas évek vége, a negyvenes évek eleje, mely a költő világképét véglegesre formázza, a változások oly garmadáját zúdította az emberre, hogy benne eligazodni, de még megállni is igen nehéz vállalkozás lehetett.

Kezdjük azzal a vidéki kismemesi-középosztálybeli életformával, melyben a költő felnőtt, s melynek emlékképei valóságértékkel végigkísérik életművét a csöngői versektől a Fairy Spring freskóiig. Ez a társadalmi réteg képviselte (a természettel való együttéléstől elszakadt rétegek közül) legtovább a maradandóság illúzióját nálunk. Hagományos életkerete, az udvarházak és a biedermeier korából örökölt szokásai eleve kész életreceptet adtak, melyet az egyednek csak betöltenie kellett. Ebben a környezetben testálódott legtovább az a természetes nyugalom, melynek ideálképét Haydn *Az évszakok*-ban fogalmazta meg és amelyet majd Weöres Sándor egy életművön keresztül számon kér az emberen. Kulcsa ennek az öregkor: a bölcsés, de legalábbis megbecsült nyugalomra érdemessé érés. És már az *Öregek*, e korai megfigyelés mennyire ellentmond ennek. A hajsza felőrlí fiatalóságában az embert, és kínos mimikrire készíti az aggot: játssza a fiatal, vagy kiközösítik értéktelenként.

És ha hazai költőelődéi még sokáig hittek a haladás eszméjében, a történelmi időt a jövővel beteljesülőnek hirdették, a közvetlen előtte szétnézők már levonták a következtetést. Íme a történelem megtestesülése: „*A francia forradalom csúfosan megbukott.*”

... szent a béke az atyák
pájesze meg az új borbélylegények között,
és minden oly tündéri és oly csodás,
színházban rotyog a szórakozás,
örül a gazdag, örül a szegény,
egy rongy van, egy rongy van a szíve helyén,
cini-cini, kontra kézből:
kétségtelenül jólét fakad
a kapitalista termelésből.

És a nagyváros, a technika világában így marad magára, így zsugorodik össze az ember:

*Körutak hegylánca alatt
megtörpül lassan az ember.*

(Szabó Lőrinc: Klió, és Hagyj el, kis szitakötőm!)

Ilyen előzmények után Weöres Sándor és induló nemzedéke még egy soha nem látott veszélyeztetettséggel is kényszerült szembenézni: egy készülő újabb viláégéssel, mellyel szemben mindinkább a béke sem lehetett alternatíva, hisz a béke is csak a fasizmus békéjét jelenthette e tájon.

A költészet eközben polarizálódik: a változással szembenézők, a változásokba beleszólni akarók (tiltakozók, lázadók és forradalmárok) és a változásból magukat kivonók (az emberi értékeket csak konzerválók, és a változásokban megnyilatkozó belső emberi jelenségek megfigyelői, elemzői) között. „*A korral való teljes szakítás volt George forradalma*” — jelzi ez utóbbi pólus programját Szabó Lőrinc, de hasonlóképpen ír Weöres egyik szellemi mestere, Hamvas Béla is később az amerikai Cabellről.

Az egyedül maradt ember elindul a belső végtelenbe, és a kultúra világbirodalmába, és e kettőből teremti azt a földrészt, melynek boldog állampolgárául szegődne. Kifelé, a külvilág felé, ahol Ti, többiek éltek, csak tuskéi maradnak, védekezésül és esetleg támadásul: elutasító szatírának. Így születik meg századunk világirodalmának az a jelentős áramlata, melynek jellemzője, hogy alkotói nem kapcsolódnak, hanem különállnak. A nagy magányosok világa ez Prousttól Kafkáig, Kavafisztól Pessoaig, Saint John Perse-től Eliot-ig és Beckettig, a mi irodalmunkban Füst Milántól Weöres Sándorig, azoké, akik az ember különbözőképpen észlelt veszélyeztetettségéből indulnak ki, és a magára maradt személyiség lehetőségeit feszegetik: ki a félelmeit hangsúlyozza, ki az individuumot bátyázza körül, ki megosztja önmagát, így keresve társat az egyedül maradátságban, ki megszüntetve a zártságot, az univerzum felé fordítja tekintetét. Weöres Sándor ez utóbbi utat járja, az egyest kiemeli a változó (történelmi-társadalmi) környezetéből, és a változatlanul, végtelennel kapcsolja közösségbe: a magány és változás tragédiáját a beleolvadás és változatlan happy andjében, idillben oldja fel.

4. AZ IDILL FORMÁI

Az idillel közvetlen Weöres előtt irodalmunk szinte két hullámban is kísérletezett, a harmadikat az ő nemzedéke produkálta, és valójában e generációnak vált reprezentatív műfajává. Először közvetlen a forradalmak bukása után, a második nemzedék indulása teszi meg ezt a fordulatot, a keserű valóság idilli ellenpontjának keresését, a személyiség tragikus helyzetének feloldását. Különböző pogány-bukolikus, népi és neokatolikus hatásokból szinte egyidőben indul három fiatal költő is ez úton (Szabó Lőrinc, Erdélyi, Sárközi), hogy hamarosan letérjenek róla. A tudatos elemzés helyett az öntudatlan létezés pillanatnyi vigasznak tűnhetett, mégis számukra az idill nem vált világgépszervező szemléleti formává, elhagyva azt, a valóság egy-egy szektorában rendezkedtek be, ott alakították ki költői világukat. A második hullám is átmeneti jellegű volt. De míg az első egy nagy csalódás időszaki kompenzálását jelentette, e második már világgépítő lépcső: visszatalálást jelent a társadalmi környezethez (Illyés), illetőleg a természettel való harmonikus állapot helyreállítását segíti (József Attila dalkorszaka). A harmadik nemzedék szinte készen kapja e forma kikísérletezett, de be nem teljesített lehetőségeit. Csalódás kompenzálása, a korrall való szakítás, az öntudatlanság akarása, a természettel való összehangolódás, sőt a társadalmi alakulás lereagálása — szinte mindenre alkalmassá vált e forma. Külsőségeiben is változatosan jelentkezett: hagyományosan klasszicizáló, paraszti-népi, természeti-leíró.

Weöres Sándor ebből az élő, nagy választékot kínáló hagyományból teremtette meg a maga kreatív, kozmikus idilljét. A Weöres-vers születésének ez az irodalomtörténeti pillanata: „*A Föld a hazugság tisztítótüze; itt minden hazug körülöttünk, a tér ál-végtelenje, a dolgok ál-valósága, önmagunk ál-sokasága. S az ember-agyban még az igazság is táncol: egyszerre minden igaz és egyszerre semmi sem igaz. A hazugság-áradatból az egyetlen kivezető út éppen az, amely leghazugabbnak látszik: a képzelet. A sok ál-valóság közt képzeletedre van bízva az igazi valóság helyreállítása. Nem a hegy és nem a völgy a valódi, hanem a szépség, melyet képzeleted a hegyek-völgyek formáin élvez; és a jelenségvilág ál-végtelenjéből képzeleteden át vezet az út a benned rejlő igazi végtelenbe.*”

Így, ezzel jutunk vissza Weöres világgépéhez, a történelmi időből kilépő eszméidőhöz, a változóból a változatlanba vezető úthoz. De mint megfigyeltük, a Weöres-írának ez csak egyik strukturáló eleme, a másik benne ágyazódik a változóban, a történelmi időben, ez az ahonnan elrugaszkodik: a téma, a környezet, a nyelv, a költő változó kora és életkora, evilági meghatározottsága. Ebben, a kettő közötti összeköttetésben, a kettő közötti útirányban különbözik a bukolikus hangvétel, az idill (és ezzel nemcsak szűken műfaji meghatározást, de alkotástípust jelölve) két nagy

költője, Radnóti és Weöres. Radnóti a képzeletét engedi először szabadon, hogy azután az álmodott harmóniát lebontsa valós komponenseire: a tagadottra és a reméltre. Weöres a valóságból indul, hogy azután tagadásával képzeletét szabadon engedje végtelen harmóniák konstruálására. Az idill nála is szörnyekkel van tele: hol a háború, népe pusztulása, hol a politikai torzulások, hol a hazugságok, hol a létezés, a biológiai pusztulás szörnyeivel (ezt az utat a történelmi időben Bori Imre is végigjárta Weöres-pályaképében, legfeljebb az *Átváltozások* újabb szonettjeivel, és az *Octopus* nagy összefoglalásával egészíthetjük ki). Ez a történelmi időben is ágyazottsága, kifejezési formáinak a változásokra való ráhangolódottsága az, ami a zárt világú magánost nemegyszer tőle különböző szemléletű életművek inspirálójává is tette. Bori Imre utalt már Juhász Ferenc pusztuláseposzának, *A tékozló ország*-nak összekapcsolódására a *Máhruh veszésé*-vel, de folytathatnánk *A mindenség szerelmé*-vel, és *A virágok hatalma* teljes tablójával, hol Weöres és József Attila egymást kiegészítő hatása volt a Juhász-líra felnőtté születésének katalizátora. Bagatelljei, etűdjei Nagy László dalköltészetét segítették világra jönni; szerelem-képe, a férfi és női pólus találkozásának szimbolikusra nagyítása, pedig a *Mennyegző* előképének hat. A *Grádcik éneke* végső kalandra elszánt hőse, és az őt sirató-marasztaló itteni hangok Ágh István *Harangszó a tengerészért* lírai oratóriumának szituációját előlegezi. És ezek a megfélelések csak kiragadott példák, Weöres életműve majdminden költőnk fejlődésében otthagya lenyomatát.

Végül is mi az, amit Weöres megfogalmaz a számunkra, a történelemmel játszott e bonyolult bújócskában milyen emberi jellemvonást, milyen eddig figyelmen kívül hagyott szükségletet hozott felszínre? Korunk egyik legfontosabb vágyát: a nyugalmat. Költészetének ez az emberi igény és lírai alaphelyzete. A cselekvéskényszer mechanizálódása, a cselekvésformák torzulása azt a látszatot kelti, hogy a modern ember cselekvése és nyugalma két, egymást kizáró létállapottá polarizálódott. E szerint a nyugalom a ma ember számára elérhetetlen, és mivel ez a kor ember- és környezeti típusában megfogalmazhatatlannak látszik, ezért kényszerült a költő e kozmikus bukolika megalkotására, az itt-létentűli örök változatlan lét mítoszának kreálására: meglevő emberi vágyak emberen kívüli objektiválására. Nem a cselekvésfolyamatok emberi arányait, egyensúlyát keresi, hanem abban csalódva, annak egyetlen mozzanatát emeli végcéllá. Életműve a fausti cselekvéssor zárópillanatának kinagyítása, végiggondolása, annak a pillanatnak kizárólagossá tétele és végtelenítése, mely a helyes és pontos, emberarányos cselekvés alkotóeleme, velejárója.

Az emberi cselekvésben megbomlott harmónia jele a nyugalom veszélyeztetettsége, és jó, ha valaki ily makacs szuggesztivitással figyelmeztet erre, és kényszerít ezzel tulajdonképpen arra, amiben esetleg ő már nem is bízik: a cselekvésfolyamatok arányainak megtalálására. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1970.*)

KABDEBÓ LÓRÁNT